

are an expression of human activity. Two poles are distinguished in the structure of the symbol: an objective image and a deep meaning. It is emphasized that Hryhoriy Skovoroda's work is entirely symbolic. His symbology is embodied in the teaching of three worlds: the macrocosm, the microcosm and the symbolic world of the Bible, which is revealed only to the chosen ones. The analysis of self-knowledge led Skovoroda to the conclusion about the commensurability and the change in the way of being in the world with it. It is noted that the concept of "active inaction" indicates the important role of a special kind of passivity, which becomes an important factor of active freedom and creativity. This circumstance is evidenced by the life practice of the Ukrainian philosopher, who for several years demonstrated the implementation of his ideas in a situation of calm life in villages and in the apiaries of his friends and admirers. "Active inaction" appears as positive inaction, since it involves the search for such things that bring joy. Joy is achieved in the process of "related" work, which is possible through self-knowledge. Grigoriy Skovoroda's understanding of inaction in its negative sense occurs through the analysis of the opposite way of being of a person – "unrelated action". It leads a person away from his own nature, giving rise to the cause of sin, and leads to internal disorder of the personality. It is emphasized that the problem of the lack of self-realization of a person, his inaction can be considered in the context of the confrontation between the "external" and "internal" person. As a spiritual being, a person is related to the Spirit, and therefore his kinship in "active inaction" can be found in himself as a part of God.

Keywords: active inaction; symbol, self-realization; heart; spirituality; human; "related" and "unrelated work".

Стаття надійшла до редколегії 19 листопада 2024 року

УДК 378:001.895](072)

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2\(33\)-138-143](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2(33)-138-143)

Люлькова Юлія,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0009-0008-4452-5104>

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ПАРАМЕТРАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПОСТУПУ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація.

Статтю зосереджено на визначальній ролі науки і знання в сучасній цивілізації. Підкреслено, що стабільність кожної країни обумовлена реалізацією потенціалу знань, ринків, інновацій у сферу освіти, які за темпами зростання мають випереджати динаміку розвитку економіки. Показано, що сьогодні інститут освіти перетворився в центр інтегративної освітньо-творчої діяльності всього суспільства, породжуючи соціально, глобально і відповідально мислячих суб'єктів. Враховуючи вимогу нових параметрів освіти, виокремлено теоретичні та методологічні вимоги щодо вибору гуманітарно виражених варіантів пізнання. Призначення сучасної освіти полягає в новому розумінні індивідуально-особистісного начала в людині як соціально-відповідального суб'єкта життєдіяльності.

Ключові слова: наука; освіта; особистість; знання; цінності; самореалізація; суспільний розвиток; мислення.

У сучасному світі наука і знання відіграють визначальну роль, утворюючи «суспільство знань». Однак це не означає, що настала епоха суцільного розуму, творчості, гідності, у якій вся діяльність і поведінка засновані на знаннях. Тобто епоха розуму і добра. Оскільки завдяки розуму людина пізнає і отримує знання, то знання також роблять і людину, і все суспільство добрими. Однак насправді це не завжди і не зовсім так. У сучасній науці відбуваються глибокі

зміни – змінюється її роль в людському житті, причому змінюється наука і система знання, що постає головною проблемою «суспільства знань». Розв'язання цієї по суті філософської проблеми вимагає сучасної культури мислення. Реалізувати це завдання можливо в контексті освітньої діяльності, зорієнтованої на виклики сучасності.

В усі часи й у сучасному світі знання завжди були і є найважливішим фактором розвитку цивілізації. Конкурентоздатність і стабільність будь-якої країни зумовлені реалізацією потенціалу знань, ринків, кадрів, інновацій та інвестицій у сферу освіти, що за темпами зростання мають випереджати швидкість розвитку економіки. За всіма цими позиціями українська економіка знаходиться далеко не на першому місці. Проблемна ситуація, що склалася в Україні через російську агресію, полягає також у відсутності висококваліфікованих кадрів, які необхідні для розвитку економіки, заснованої на інноваційних технологіях. Тому сьогодні для нашої держави вкрай необхідним є здійснення модернізаційних процесів, які пов'язані з низкою соціально-економічних і соціокультурних факторів розвитку найважливіших сфер суспільного життя.

Доленосний перехід українського суспільства до нового етапу розвитку в контексті вибору європейської моделі призвів до повної переоцінки смислів соціального, політичного та культурного життя, а також до певних стереотипів діяльності та поведінки в кардинально змінених суспільно-економічних і геополітичних умовах. Подібна ситуація в українській соціокультурній реальності створила відповідні труднощі побудови нової моделі, що має повною мірою відображати національну культурну програму. Ідеться не лише про реформування самої системи освіти, а й про роль освіти у вирішенні завдань модернізації України для входження в економічний, політичний і соціокультурний простір Європейського Союзу. Річ у тому, що інформаційне суспільство не ліквідує монополію на знання, не усуває нерівності населення в доступі до знань та інформаційних ресурсів, а навпаки: ще більше посилює залежність соціальної стратифікації, тобто можливість тієї чи іншої соціальної групи отримати загальну і професійну освіту високого рівня. У змісті освіти інформаційного світу, що зумовлює надзвичайно вагомe значення науки та інноваційних технологій відносно людини і суспільства, спостерігається тенденція відмови від енциклопедизму і рух у бік соціально значущих і практичних знань, які наразі потрібні в реальному житті. Водночас наука і освіта, об'єм і якість набутих знань продовжують займати рейтингові позиції в ієрархії соціальних цінностей більшості населення України [1, С. 63–64].

Для розуміння вказаної проблеми потрібно враховувати особливу соціокультурну, духовну, політичну ситуацію сучасного світу, в якому активно здійснюються освітні стратегії та процес наукового пізнання. «На Землі утворилася парадоксальна ситуація, – зазначає *Е. Морен*. – Збільшилася кількість взаємозалежностей. Усвідомлення єдиної планетарної долі тепер пов'язує всіх людей. Засоби зв'язку отримали колосальний розвиток, планета пронизана мережами, лініями факсів, мобільними телефонами, модемами та Інтернетом. Проте нерозуміння залишається загальною проблемою. Нагадаємо, що жоден засіб зв'язку, починаючи з телефону і закінчуючи Інтернетом, сам по собі не забезпечує розуміння. Воно не може бути закодоване і передане в числовій формі. Навчати розуміння математики чи іншої подібної дисципліни – це одне, а навчати людського розуміння – зовсім інше. У цьому полягає власне духовна місія освіти: навчити розуміння між людьми як умові та гармонії інтелектуальної та моральної солідарності людського роду» [9, С. 54].

Варто зазначити, що освіта в наші дні – більш ніж соціальний інститут. Одне з її призначень полягає в тому, що їй належно (і це є вкрай необхідним) займати надінституційне положення. Це означає, що залежно від того, як і наскільки: освіта зуміє залучити до розв'язання актуальних проблем інші соціальні інститути; будуть розкриті її справжні традиційні та нові можливості, що спрямовані на формування моралі, солідарності, людяності в умовах поглиблення невизначеності та глобалізації всіх сторін нашого життя.

Важливо враховувати, що освіта сьогодні серед інших соціальних інститутів виходить на передній план і навіть більше: вона покликана виконати інтегративну місію щодо реально здійснюваних інновацій у всіх сферах соціально-культурного й економічного розвитку, об'єднавши їх в оновлювану цілісність. Освіта має виконати надзвичайно важливу роль щодо інших соціаль-

них інститутів, інтегруючи результати нововведень і вибудовуючи тим самим науково осмислену програму дій із подолання хаотично-мозаїчних, безсистемних, розрізаних практичних заходів та дій. По суті, у сучасному суспільстві окреслюється принципово інша картина функціональної характеристики інституту освіти, що має інші підходи, акценти та нюанси. Вони вимагають розгляду освіти не як традиційно-підготовчого (а отже, певною мірою, допоміжного і підготовчого), а в ролі провідного соціального інституту, що цілеспрямовано впливає на всі сфери суспільного життя і перетворюється в неформалізовану структуру. На думку деяких авторів, Інститут освіти еволюціонує «у вибух надій» у здійсненні суспільного прогресу. Один із магістральних способів реалізації таких «надій» – це його перетворення в центр інтегративної освітньо-творчої діяльності всього суспільства, у повсюдно необхідний і посилюючий свої позиції інститут. Саме він породжує соціально, гуманітарно та глобально мислячих суб'єктів, які здатні цілеспрямовано, конструктивно перетворювати, змінювати як самих себе за допомогою самореалізації впродовж усього життя, так і реконструювати навколишню соціальну дійсність [2].

У глобалізованому світі соціальний інститут освіти має нейтралізувати певні негативні прояви суспільного життя. Долати їх потрібно послідовно, тому що вони, окрім соціальних наслідків, призводять до відчуження людей один від одного, протиставляють їх один одному.

Чому саме соціальному інституту освіти належить виконати роботу щодо нейтралізації та подолання негативів у масовій життєвій практиці? Насамперед тому, що, роблячи впродовж декількох десятиліть ставку на науково-технічний прогрес, цивілізація перейшла до нових проблем, що супроводжуються (в умовах створення штучної та всепоглинаючої техносфери) зміною людини, але не її вдосконаленням, покращенням. Єдине, на що може сподіватися людство, – це на освіту, яка має розумітися в найширшому – філософському – значенні цього слова. Новий підхід має бути здійснено з позицій нового розуміння освіти, оскільки головним у наші дні стає пошук людиною сенсу життя, а його знаходження можливе лише за допомогою освіти, знання та осмислення його результатів [3, С. 24–25].

Реалізація цього завдання в сучасних умовах є надзвичайно проблематичною насамперед тому, що в епоху всезагальної інформатизації викладач, наприклад, перестав бути єдиним транслятором знань, оскільки завдяки Інтернету існує широкий вибір як джерел знань, так і їх носіїв. З'явилося чимало нових форм та інструментів навчання: від «індивідуальних освітніх маршрутів» і «дистанційного навчання» до «електронного навчання», «середовищних» форм освіти і «smart-навчання». Останнє – *smarteducation* – це об'єднання освітніх закладів і професорсько-викладацького складу для здійснення спільної освітньої діяльності в Інтернеті на базі загальних стандартів, спільних угод і технологій. Ідеться про загальне створення і використання як контенту, так і спільного навчання, що є одним із проявів інновацій в освіті [8].

У наш переломний (і навіть революційний) час для світової системи освіти і для української зокрема, одним із актуальних завдань постає ретельний аналіз довготривалих тенденцій і перспектив розвитку освітньої сфери. Причому воно постає як одне з найважливіших державних завдань. Від того наскільки правильно визначені перспективи розвитку освіти та її наукове обґрунтування залежить не лише якість підготовки в школах і закладах вищої освіти, а і місце України на політичній, культурній та економічній мапі світу через 15, 20, 25 років. Потрібно враховувати, що для визначення перспектив є інтелектуальний ресурс – Національна академія педагогічних наук України. Вона здійснює наукове і методологічне забезпечення освітньої сфери, розроблення її законодавчої та нормативної бази, створення концепцій і стратегій модернізації загальноосвітньої професійної та вищої школи, підвищення ефективності виховного процесу, а також забезпечує дидактичний і науково-методичний супровід навчання громадян з особливими потребами. Академія педагогічних наук об'єднує кращі наукові сили галузі. Вона є фундаментом усіх вітчизняних освітніх інновацій, а для педагогічної і освітянської спільноти – оплотом у наукових дослідженнях [5, С. 52–60].

Неординарний погляд на освіту в контексті інноваційних підходів вимагає глибокого філософсько-методологічного осмислення. Виділена і взаємопов'язана, відкрита для подаль-

шого осмислення філософська структура освіти є методологічним орієнтиром у перетворенні, розвитку та розгляді її як похідної основи від мінливої соціальної реальності наших днів [7]. По-перше, це особистісно представлена творчість, без становлення якої можна говорити лише про навчання і виховання, але не освіченість, що сьогодні має бути спрямована на становлення особистісного начала в людині і на особистісну самореалізацію людини в суспільстві. Світоглядною і ціннісною концепцією сучасності має стати розгортання освітою особистісного начала в кожному, що адекватно співвіднесене зі становленням творчості. Без здатності до творчості становлення особистості є неможливим. По-друге, це типове як соціальний інваріант в індивіді. Це означає, що сама по собі унікальність особистості неможлива без надійної основи, що напрацьовується людством упродовж тисяч років його розвитку. Ідеться про необхідність оволодіння кожним із нас досягненнями багатовекторної культурної спадщини, що й «продукує» з нас людей. По-третє, і це принципово нове – поява віртуалізованої моделі осягнення реальності. По суті, віртуальність на сьогодні дає змогу найбільш повно зв'язувати індивіда з соціумом. Віртуальна реальність відкриває нові горизонти для індивідуального самовираження людини. По-четверте, самостворювальна діяльність суб'єкта постає «траєкторією» універсальної програми самовираження особистості в суспільстві. Фізичний час плине, фізичні процеси та дії відбуваються, але час не зводиться лише до фізичних параметрів, адже час соціальний, з осмисленими вчинками відповідно до мінливої загальної ситуації. І лише такі вчинки можуть самостворювати, самотворити людину, мобільно думаючи та здатну до прогресу [9, С. 62–63].

З урахуванням вищесказаного, потрібно зазначити, що нові параметри освіти вимагають практичної діяльності з реалізації низки концептуально визначених векторів, серед яких можна виокремити такі:

– реалізація теоретичних і методологічних вимог щодо вибору гуманітарно виражених варіантів пізнання, що допомагає змістити акценти в бік розкриття нових можливостей людського мислення (міждисциплінарне знання та синтетичне спрямування стосовно розвитку думки);

– не спостереження, а участь у процесі;

– перехід від «розірваності» існування у свідомості людини до холістичного світорозуміння;

– діалогічний розвиток як «міст» між системою та її частинами;

– не протиставлення, а взаємодія, узгодженість;

– не заперечення деконструктивізму, а узагальнення його досвіду;

– осмислення нового цивілізованого досвіду, його підстав і перспектив;

– розстановка акцентів не стільки на статусній структурності, скільки на процесуальній динаміці осмислення та смислоутворення, що є результатом глибокого особистісного досвіду, а також вираженням людської свободи) [4].

Здійснення парадигмального залучення до сучасного навчально-виховного процесу ідей і методів інших («непедагогічних» за своєю суттю) наук сприяє формуванню суб'єктної складової людини. Ідеться про методи емпатії – співчуття, співпереживання; герменевтики – тлумачення, інтерпретації контексту, духовного зв'язку автора тексту з читачами; синергетичного підходу – перетворення неорганізованих і спонтанних устремлінь учня на творчу діяльність, що народжує «іскри» інновацій; пробудження, відкриття себе як індивіда; використання відкритого діалогу, прямого та зворотного зв'язку в нелінійних ситуаціях, а також солідарної освітянської взаємодії учня і педагога в одному рівноправному режимі; використання методів невербального спілкування [7].

Завдання полягає в подоланні обмеженості поширеної наразі знаннєво-трансляційної концепції навчання та виховання як такої, що зорієнтована на масову пересічність тих, хто навчається. Підходами щодо подолання цієї ситуації може слугувати свобода доособистісного розвитку індивіда, його здатності до виокремлення себе в ролі об'єкта самопізнання і самовиховання, подолання самовідчуження. Для нової конфігурації освіти суттєво більш необхідні не стільки результати і практика досвіду пізнання, скільки оволодіння методами наукового дослідження, що необхідно для забезпечення принципу фундаментальності знання. Ідеться про виокремлення тих знань та вмій, що стосуються не конкретних ситуацій, а загальних способів пізнання та діяльності [6].

Освіта має стати процесом вільного вибору, що потребує від того, хто навчається, схильності до філософської рефлексії. Людина не лише отримує освіту, а й сама перетворює світ – створює своє розуміння та бачення світу, формує його теоретичне осмислення. У такому варіанті освіта стає способом проєктування людиною власної життєдіяльності. Реалізація підходів та технологій самоосвіти впродовж усієї професійно-освітньої діяльності для досягнення все нових рубежів (а не відтворення усталених стереотипів щодо практики навчання та виховання) [2].

Новий погляд на освіту та її місію дасть змогу подолати обмеженість, її недооцінку в суспільному розвитку. Призначення освіти нового століття полягає у становленні по-іншому зрозумілого індивідуально-особистісного начала в людині як соціально-відповідального суб'єкта життєдіяльності. Саме це і дозволить їй, діючи мобільно, гнучко і нестандартно в постійно мінливих соціальних реаліях долати труднощі, життєві проблеми, шукати сенс життя, не дозволяючи негативу та зростаючому штучному оточенню людини диктувати людській спільноті нелюдські умови життя. Людські умови – це духовне усвідомлення свого призначення у світі [8].

Важливим фактором сучасного освітнього процесу є завдання не протиставляти універсальне (глобальне) і національне. Навчання має бути спрямоване на те, щоб концентровано пов'язувати все близьке для нас: сімейне, регіональне, національне, європейське. Також воно має інтегрувати всі ці сфери в конкретний універсум нашої цивілізації.

Таким чином, ситуація, що склалася в сучасному світі, потребує іншого концептуального підходу до осмислення та оновлення стратегії освіти загалом. Якщо ми вважаємо, що ноосфера входить в наше життя, то її осмислення неодмінно потребує нових підходів так само як і сучасна освіта, що має актуальну потребу в новому філософському осмисленні, методологічному і теоретичному аналізі.

Динаміка сучасного цивілізаційного поступу потребує нового підходу до освіти та її місії в суспільстві. Цей підхід має бути багато в чому протилежним до традиційних уявлень. Якщо традиційна парадигма розглядає освіту як невиробничу галузь, сферу суспільного життя, що лише споживає створені в інших галузях матеріальні та духовно-моральні цінності (зокрема, знання), то нова парадигма освіти вбачається як самоцінність, яка проголошується сферою виробництва вищої цінності та головного капіталу – людини в усій повноті її ознак і якостей, як гармонійно та всебічно розвиненої особистості, а не лише спеціаліста. У сучасному розумінні освіта – соціальне явище, що являє собою спосіб становлення індивіда та визначає його особистісну самореалізацію в суспільстві. Така самореалізація допоможе людині зменшити залежність від несприятливих зовнішніх факторів, обставин і стати творцем власної долі, автором свого «індивідуального проєкту». Для виходу на цей рівень вирішення завдань, поставлених «суспільством знань», потрібні зусилля вітчизняної науки та освіти, що мають колосальний інтелектуальний потенціал і зможуть піднести країну до вимог світових стандартів.

Використані літературні джерела

1. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти / С. Ф. Клепко. – Полтава : ПОППО, 2007. – 420 с.
2. Кремень В. Г. Людина у викликах цивілізації: від минулого до майбутнього : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Грамота, 2020. – 248 с.
3. Ліпін М. В. Освіта в модифікаціях сучасного світу: монографія / М. В. Ліпін. – Київ : Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 340 с.
4. Мінакова К. О. Великі наукові ідеї, які змінили світ: навч. посіб. / К. О. Мінакова. – Харків : НТУ «ХПІ», 2022. – 220 с.
5. Національна академія педагогічних наук України: 1992–2022 рр.: монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2022. – 424 с.
6. Пролєєв С. В. Влада і суспільство: постмодерна перспектива: монографія / С. В. Пролєєв. – Київ : Дух і Літера, 2021. – 360 с.
7. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування: [монографія] / А. В. Фурман. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 378 с.

8. Harlen W. Principles and Big Ideas of Science Education / W. Harlen // Association for Science Education, 2010. – 68 p. – URL: // <https://www.uk/bigides>.
9. Morin E. La Besoin d'nno pensée complete // Représentation et Comlexité. – Paris : Educam (Unesco), ISSC, 1997.

References

1. Klepko, S.F. (2007). Konspekty z filosofiyi osvity [Notes on the philosophy of education]. Poltava. 420 p.
2. Kremen, V. H., & Ilyin, V. V. (2020). Lyudyna u vyklykakh tsyvilizatsiyi: vid mynulooho do maybutnoho [Man in the challenges of civilization: from the past to the future]. Kyiv. 248 p.
3. Lipin, M. V. (2018). Osvita v modyfikatsiyakh suchasnoho svitu [Education in the modifications of the modern world]. Kyiv. 340 p.
4. Minakova, K. O. (2022). Velyki naukovi ideyi, yaki zminyly svit [Great scientific ideas that changed the world]. Kharkiv. 220 p.
5. Natsionalna akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny: 1992-2022 rr. [National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine: 1992-2022]. (2022). Kyiv, 424 p.
6. Proleyev, S. V. (2021). Vlada i suspilstvo: postmoderna perspektyva [Power and society: a postmodern perspective]. Kyiv. 360 p.
7. Furman, A.V. (2016). Ideya i zmist profesiynoho metodolohuvannya [The idea and content of professional methodology]. Ternopil. 378 p.
8. Harlen, W. (2010). Principles and Big Ideas of Science Education. *Association for Science Education*. 68 p. Retrieved from: <https://www.uk/bigides>.
9. Morin, E. (1997). La Besoin d'nno pensée complete. *Représentation et Comlexité*. Paris: Educam (Unesco), ISSC.

Lyulkova Yulia

THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE PARAMETERS OF INNOVATIVE PROGRESS: PROBLEMS, TASKS, PERSPECTIVES

Summary.

The article focuses on the defining role of science and knowledge in modern civilization. It is emphasized that the stability of each country is determined by the realization of the potential of knowledge, markets, and innovations in the field of education, which in terms of growth rates should be ahead of the dynamics of economic development. It is noted that the program of reforming the education system involves taking into account the tendency to abandon encyclopedism and move towards socially significant and practical knowledge that is needed in real life. It is shown that today the institute of education has turned into a center of integrative educational and creative activity of the whole society, giving rise to socially, globally and responsibly thinking subjects, whose urgent task is a thorough analysis of the trends and perspectives of the development of civilization and the Ukrainian state. It is emphasized that the development of the personal principle in each individual as a universal trajectory of the universal program of his self-expression should be the worldview and value concept of modernity. Taking into account the requirement of new parameters of education, the theoretical and methodological requirements regarding the choice of humanistically expressed variants of cognition are highlighted, which allows shifting the emphasis towards the disclosure of new possibilities of human thinking. The implementation of paradigmatic involvement in the modern educational process of ideas from other sciences contributes to the formation of the subject component of a person, which includes the methods of empathy, hermeneutics, interpretation, synergy and verbal communication. The purpose of modern education is to develop a new understanding of the individual and personal principle in a person as a socially responsible subject of life.

Keywords: science; education; personality; knowledge; values; self-realization; social development; thinking.

Стаття надійшла до редколегії 2 грудня 2024 року